

Резюмета на научните трудове, представени за участие в конкурса за доцент по арабска култура (направление 2.1. Филология), обявен в ДВ, бр. 9 от 02.02. 2016 г.

А) ОСНОВНА ПУБЛИКАЦИЯ ПО КОНКУРСА: МОНОГРАФИЯ – ХАБИЛИТАЦИОНЕН ТРУД

- ***Ислямът и забулването на жените в арабския свят, София: „Изток-Запад“, 2016, 352 страници, ISBN: 978-619-152-817-2.***

Представеният хабилитационен труд е първото обзорно монографично изследване в научното поле на арабистиката и ислямознанието, което разглежда темата за забулването на мюсюлманските жени в арабския свят посредством използването на интердисциплинарен подход, включващ и филологически анализ на някои ключови понятия. Въз основа на нормативните ислямски извори и традиция, както и върху примера на арабския свят, това изследване анализира и концептуализира основополагащите ислямски доктринални принципи, регламентиращи забулването на жените. Като се проследява и характерът на неговите трансформации през последното столетие – като социална практика, богословска и идеологическа аргументация и теоретическо осмисляне, книгата допринася към досегашните изследвания по темата, анализирайки ислямското було въз основа на тезата, че в съвременната епоха то притежава мощна полисемия. Оттук и характерната за монографията последователно разгърната в нейните три глави аргументация, че дълбочинният анализ на булото трябва да се основава върху неговите интерпретации в пресечната точка между религиозните смисли, културните кодове, общественopolитическите промени и не на последно място – полифонията от начините на възприемането му от самите жени.

Думата „було“ няма точен еквивалент в арабския език. Тази липса на единно понятие показва силно изразената нюансираност, влагана в обозначаването на различните видове покривала в практиката на мюсюлманките в арабския свят. Многобройните арабски термини, значението на които не винаги може да бъде преведено точно и напълно коректно, представят разнообразието от елементи за покриване на тялото при женското облекло, които се различават според региона и в зависимост от съответните исторически периоди. От друга страна, в ислямската доктрина при регламентиране на забулването се използва най-вече думата *хиджāб*, която е употребена в Корана и хадисите от пророческата Сунна. Терминологически, *хиджāб* се налага като понятие, обозначаващо не просто самия елемент от облеклото, с който се извършва покриването, но и практиката на забулване на главата и тялото, както и очертаните физически граници между мъжете и жените. В този смисъл думата

се използва и в настоящата книга, а когато се налага обозначаването на определен вид забулване, това е уточнено допълнително.

Отчитайки преобладаващите в съвременната научна литература подходи към булото, много от които го разглеждат предимно с методите на социалните науки (като идентичностен религиозен и културен маркер, политически символ или „локална“ етнографска особеност), настоящата монография се различава от тях с предложената собствена концептуализация и въведения метод за интертекстуален анализ в диахрония и синхрония, за да бъде по-добре разбрано съвременното религиозно тълкуване на забулването. Ето защо в първата част на изследването посредством този интертекстуален анализ се изучава важен по отношение на темата сегмент от съществуващия днес в интернет пространството широк спектър от ислямски религиозни дискурси. Те са разпространявани онлайн под формата на богословско-правни становища (фетви) за булото и облеклото на мюсюлманките. При селекцията на материала в този аспект на работата изборът пада върху отсъжденията на суннитски религиозни авторитети, които имат водещо значение за разбирането на забулването в арабския свят, а напоследък и в Европа.

Паралелно с представянето на доктриналната религиозноправна и теологическа регламентация на женското забулване в исляма, в Първа глава на книгата то се разглежда и като механизъм за поддържане в обществото на дистанция между половете, и като средство за съблюдаване на установените морални норми и правила за поведение. Чрез примери от историята на средновековните арабо-мюсюлмански общества се търси отговор на въпроса защо и каква еволюция претърпява интерпретацията на божествената повеля към съпругите на Мухаммад, довела до изолирането от социалния живот и публичното пространство на голяма част от мюсюлманските жени посредством институцията на харема и наложилата се социалнополова (джендърна) субординация.

Във Втора глава от настоящата книга се поставя акцент върху отправените предизвикателства към традиционните начини на покриване и обличане на жените при настъпване на модерността, появата на първите женски движения в арабския свят, забулването на лицето на жените през първите две-три десетилетия на ХХ в. не само като реформаторски процес по съживяване на тяхната обществена роля, но и като следствие от появата на нови опити за интерпретации на религиозната норма. Опирайки се на идеята за наличие на културноисторическа приемственост, книгата откроява като централно мястото, което фиксират в традицията класически постановки за съблюдаване на благоприличие с цел съхраняването на моралните устои на обществото, започват да заемат в дискурсивния проект на отстояваната ислямска идентичност пред лицето на западния натиск по време на колониалния период. Разгледаните в тази връзка конкретни случаи представят модернизационните усилия на част от жените, довели до забулването на някои от тях, както и до появата на първите женски движения в арабския свят. Акцентира се и върху появата на един специфичен феномен, класифициран чрез изковавано за целта специално понятие в академичната литература – своеобразния оксиморон „ислямски феминизъм“. С него се обозначава не идеологията на някаква конкретна женска

организация, а наблюдавана вече около столетие тенденция отделни мюсюлмански жени да преосмислят вълнуващи ги въпроси от Корана и хадисите, опитвайки се да оспорят монопола на мъжете върху тълкуването на нормативните свещени текстове. Предприетият анализ в монографията разкрива, как в голяма част от арабския свят процесът по откриването на лицата на жените протича постепенно и доброволно без чужда външна намеса като израз на самоосъзнат стремеж за по-активна роля в обществения живот, като „модерен“ и „напредничав“ начин за изява на мюсюлманска идентичност.

Важен аспект от разглежданите в тази част полемични подходи към установената богословско-правна и културна традиция по отношение институцията на забулването е анализът на новопоявилата се през ХХ в. „ревизионистка“ позиция на арабски светски учени, юристи и интелектуалци, съгласно която мюсюлманките не само не са задължени да носят хиджаб, но в свещените текстове дори не съществува норма, която да предписва на жените да покриват главите си. Представят се становищата на тези модерни светски настроени интелектуалци, според които начините на обличане са исторически обусловени практики и обичаи без религиозноправни основания, но в предмодерното арабско общество се налагат социални договорености, възприемани като религиозни норми и до наши дни. Основна характеристика на ревизионистката позиция спрямо забулването на мюсюлманките е опитът да се подложи на съмнение чрез критически анализ и използването на различни научни методологии и похвати това установено чрез консенсус в религиозната традиция задължение.

В Трета глава се анализират факторите, довели до драматичното идейно противопоставяне между отхвърлилите хиджаба жени и започналите отново да се покриват в контекста на борбата между светските националистически режими и привържениците на ислямистките движения и организации. В изследванията върху Близкия изток и Северна Африка през осемдесетте и деветдесетте години на ХХ в. е налице нарастващ интерес към придобиващото все по-широк обхват сред арабските, а и като цяло мюсюлманските жени явление, определяно като „ново забулване“ (англ. *neo-veiling* или *new veiling*), което се появява паралелно със съвременното „възраждане“ (*сахъа*) на исляма. Този изключително сложен и комплексен нов феномен встъпва в противоречие както с традиционните идеи на ислямската апологетика за същността на забулването, така и със секуларните феминистки норми за еманципация. Затова в последната част на изследването се разглеждат тезите за „новото забулване“, застъпвани от различни академични учени и интелектуалци.

В тази своя част монографията по необходимост придобива и характера на „метаизследване“ като изучаване на формиралите се дискурсни позиции в самите предишни изследвания, за да се открият ключовите тези и нагласи в съвременното концептуализиране на женското забулване в исляма посредством съпоставка с религиозната приемственост. Въз основа на изработения подход изследването показва как забулването на арабската жена през ХХ в., легитимирано като идентичностен културен маркер от антиколониалните арабски движения, отричано като „антимодерно“ от секуларните проекти на националистическите режими и употребявано за целите на възродения

ислямистки проект, постепенно се превръща и в съвременен политически въпрос. Разгледаните в книгата примери от съвременната „политическа“ история на забулването илюстрират по недвусмислен начин как този въпрос се превръща в неотменна част от драматичния сблъсък на различни идеологии и проекти за общественополитическо устройство. С възраждането на религията като все доминиращ елемент на публичната идеология през последните десетилетия вниманието се фокусира също върху обществения морал като интегрална част от вярата. Забулилите се отново жени, независимо дали са направили това доброволно или не, се превръщат в индикатор за авторитета и централното положение на ислямския религиозен закон. В рамките на този процес булото се схваща и като форма на активна позиция за начина, по който трябва да бъдат устроени съвременните мюсюлмански общества, и като стратегически важно средство за постигането на политически цели.

Доколкото темата за забулването на мюсюлманските жени и инкорпорирането на ислямските религиозните императиви в публичния живот вече е актуална и в европейския контекст, където голяма част от мюсюлманските общности са с арабски произход, в изследването неизбежно се отделя внимание и на някои правни и общественополитически аспекти от обсъждането на това явление в страни от Европейския съюз.

Така разработеният в монографията многоаспектен и интердисциплинарен подход позволява да се открият ключовите елементи на приемственост и промяна в рамките на цялостната полисемия, характерна за ислямското було.

Б) ДОПЪЛНИТЕЛНИ ПУБЛИКАЦИИ ПО КОНКУРСА, ПРЕДСТАВЯЩИ ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКАТА РАБОТА НА КАНДИДАТА

СЪАВТОРСТВО НА КНИГИ

- **Съавтор на *Ислямът. Кратък справочник***, (съавтори Йордан Пеев, Симеон Евстатиев и Росица Градева), Център за интеркултурни изследвания и партньорство и Издателство „Изток – Запад“: София, 2006 (второ преработено издание, 2007), 263 стр., ISBN 978-954-321-370-2.

Книгата е първото по рода си научно-приложно колективно издание на български език, посветено на исляма. В справочна форма се представят основни понятия, свързани с доктрината на исляма, с историята и културата на мюсюлманските и арабските общества. В тази книга 22 от статиите са разработени от кандидата по конкурса. Някои от термините изясняват основни понятия от ислямското изкуство (*арабеска, изображението в исляма, изображението на пророка Мухаммад в исляма, калиграфия*), други разглеждат значими храмове и особености на култовата архитектура в исляма (*джамия, кибла, Куббат ас-сахра, максура, ал-Масджид ал-акса, ал-Масджид ал-харам, медресе, минаре, минбар, михраб, теке, тюрбе, ал-Харам аш-шариф, хилал*), а

трета група представя основни елементи от обредна практика на мюсюлманите (*азан, мюеззин, саджжада, хутба*).

НАУЧНИ СТАТИИ

- **“Public Expression and Private Confession: Crypto-Christianity among the Bulgarian Muslims (Pomaks) in the Central Rhodope Region”**, In: *Continuity and Change in the Realms of Islam. Studies in Honour of Professor Urbain Vermeulen*, edited by K. D’Hulster and J. Van Steenberghe, Peeters: Leuven–Paris–Dudley, MA, 2008, pp. 589–601.

Статията е разширена версия на научен доклад, изнесен по време на XXII конгрес на Европейския съюз на арабистите и ислямоведите в Краков, 2004 г. Във фокуса на изследването е един малко изучен феномен на религиозен синкретизъм и криптохристиянство сред част от българските мюсюлмани (*помаци*) в района на Централните Родопи. По време на османската власт на Балканите приемането на исляма от страна на някои християни в земите на днешните Албания, Косово, Македония и България, бива определяно в научната литература като „прагматично решение за оцеляване“. Между XVII и XIX в. тези конвертирани в исляма хора изповядват публично новата си вяра, за да избегнат данъчното бреме и за да придобият постове в местната власт, като същевременно се надяват да съхранят в частната сфера своята християнска вяра. Като се опира на местни краеведски документи, свидетелства на наследници и научни трудове на български османисти, статията предлага нова изследователска перспектива към проблема за идентичността при някои български мюсюлмани. Един от основните изводи е, че наличието на определени християнски вярвания, практики и символи сред централнородопската помашка общност до началото на XX в. свидетелства за наличието през определен исторически период на скрита религиозна традиция в личния живот, която се различава от изповядването на ислямската вяра в публичната сфера.

- **„Ислямът и арабското музикално изкуство: съвременни аспекти на напрежението между религиозна норма и културен факт”**, Във: *Християнство, ислям и източни религии. Нормативен текст и социокултурен контекст*, съставител Симеон Евстатиев, София: „Изток-Запад“, 2011, с.167–187.

Тази статия изследва напрежението между ислямската религиозна норма и съществуващото многообразие от различни форми на музикална изразност и стилове в блискоизточните общества, анализирайки дебата за допустимостта на музиката в исляма. Приносен аспект на публикацията е, че съпоставя съвременни позиции по темата на арабски музиканти и опити за тяхното цензуриране с теологичните и религиозноправни аргументи на ислямски авторитети. Като представя основните положения в ислямската нормативна

традиция, основаваща се на кораничната екзегеза и тълкуванията на пророческата Сунна, изследването разкрива липсата на еднозначно становище сред улемите и факихите относно музиката в културното пространство на мюсюлманите – тя не попада нито под абсолютна възбрана, нито е напълно разрешена. Наличието на подобни подвижни граници в статута на този вид изкуство в мюсюлманските общества на Близкия изток и Северна Африка предопределя музикалното многообразие в историческата практика. Ето защо тези дължащи се на различни богословски интерпретации контекстуализации пораждат ограничения, санкциониране или поощряване на разнообразни регионални музикални форми и стилове, което от своя страна предпоставя иманентното напрежение между „пиетистките“ настроения в обществото и светските проявления на изкуството.

- **„Образът на пророка Мухаммад в миниатюрстиката на мюсюлманските народи”**, Във: *Личността на пратеника Мухаммад*, съставител Ариф Абдуллах, Научноизследователски център към ВИИ: София, 2016, с. 50–61.

Статията е първото в българската арабистика и ислямознание изследване на темата за изобразяването на пророка Мухаммад в миниатюрстиката на мюсюлманските народи. Като се представят основните исторически съчинения, в които се споменава за съществуването на рисувани образи на ислямския Пратеник, анализът се фокусира върху някои аспекти на илюстрирането на запазени ръкописи от мюсюлмански художници, създавани под егидата на мюсюлмански владетели между XIII и XVI в. и включващи определени моменти от живота на Мухаммад. Акцентира се и върху спецификите на визуалната художествена традиция в ислямското изкуство, изхождащи от отношението към изобразяването на одухотворени същества, което бива формулирано от ислямските богослови въз основа на Корана и пророческата Сунна и определя допустимостта и степента на реалистичност на изображенията. Основният извод от изследването е, че тъй като изобразителното изкуство в исляма не носи религиозно послание, арабският език и неговият свещен характер се приема за достатъчен и единствено достоен за духовното и физическо изразяване на чертите на Пророка. След XVI в. в суннитския свят пророкът Мухаммад не се изобразява със средствата на миниатюрстиката, а посредством калиграми-словесни портрети, наречени *хилийета*.